

РЕЦЕНЗІЇ

КАЛАКУРА Я. УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ: КУРС ЛЕКЦІЙ. – ДРУГЕ ВИДАННЯ, ДОПОВНЕНО. – К.: ГЕНЕЗА, 2012. – 512 С.

Вихід у світ першого видання посібника «Українська історіографія: Курс лекцій» в 2004 р. став знаковою подією, проте наклад книги дуже швидко розійшовся, оскільки воно не мало аналогів, якщо не враховувати відомих студій Д. Дорошенка, О. Оглоблина, М. Марченка, І. Колесник, А. Коцура, В. Коцура, В. Кравченка. Книга була підготовлена на межі наукового дослідження і підручника та рекомендована Міністерством освіти і науки в якості базового навчального посібника для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Він пройшов апробацію в науковому співтоваристві, у студентській і аспірантській аудиторіях і дістав високу оцінку фахівців у численних наукових рецензіях, у тому числі й на сторінках «Українського історичного журналу», «Українського історика», «Історичного журналу» та ін. Близько десяти років посібник успішно працює на історичну науку і благотворно впливає на підготовку фахових істориків і формування історичної культури.

Враховуючи великий інтерес до книги й попит на неї, численні відгуки, висловлені побажання, пропозиції та зауваження, автор прислухався до них, доопрацював і суттєво доповнив текст, а видавництво «Гене́за» його оприлюднило влітку 2012 р. у досить ошатному вигляді.

Порівняння другого видання «Української історіографії» з першим дає підстави стверджувати, що Я.С. Калакура після виходу попереднього посібника наполегливо продовжував працювати над оновленням і збагаченням його змісту. Зберігши існуючу структуру, він дав більш ґрунтовне і широке визначення української історіографії як навчальної дисципліни і спеціальної галузі української та світової історичної науки, зазначивши, що вона досліджує закономірності, умови і періодизацію розвитку української історичної думки, досвід її організації, діяльності історичних установ, центрів та осередків історичної науки, їх локалізацію, внесок українських істориків у процес успадкування і примноження методології наукових досліджень, підготовки професійних істориків, а також формування історичної свідомості українського суспільства [1, с. 14–15].

Найбільш вагомим доповненням є розширення змісту XVIII лекції, присвяченої відродженню традицій національної історіографії в незалежній Україні. У ньому подано нову періодизацію розвитку новітньої української історіографії, яку автор однозначно пов'язує з

відновленням державної незалежності України, створенням принципово нової історіографічної ситуації і методологічною переорієнтацією істориків. Тут виокремлено три умовні етапи: 1) перехідний – від радянської до пострадянської (кінець 1980-х – перша половина 1990-х рр.); 2) відродження національних традицій української історіографії та утвердження її цілісності (друга половина 1990-х рр. – 2004 р.); 3) сучасний етап, який розпочався з 2005 р. і триває сьогодні [1, с. 425].

У контексті створення наукової історії України додатково розглянуті праці, опубліковані після 2004 р., названі імена нової генерації українських істориків, у т. ч.: Л. Алексівець, А. Атаманенко, Л. Буряк, В. Ващенко, Г. Васильчук, В. Великочий, Я. Верменич, Д. Вирський, П. Гай-Нижник, В. Головка, О. Гомотюк, В. Гончаревський, В. Гриневич, С. Дровозюк, В. Капелюшний, О. Коляструк, І. Мищак, Ю. Ніколаєць, Т. Орлова, М. Палієнко, С. Стельмах, Ю. Сорока, М. Стопчак, В. Тельвак, В. Футала, І. Яρμοшик, В. Яремчук, О. Ясь та ін. Принципове значення має новий підрозділ цієї лекції «Проблеми всесвітньої історії очима українських істориків» [1, с. 449–454], в якому окреслені пріоритетні зацікавлення історією зарубіжних країн. Звернуто увагу на те, що за роки незалежності значно збільшилась кількість дослідників всесвітньої історії, набагато розширилась географія країн, які стали об'єктом українознавчих дискурсів, збагатилась їх джерельна база за рахунок залучення іноземних документальних та літературних свідчень. Разом з тим, зазначено, що новітня українська історіографія відчуває дефіцит на фахівців і авторитетні наукові школи з історії зарубіжжя, повільно засвоюється цивілізаційна модель дослідження світової історії, постмодерні методологічні орієнтири на осягнення соціокультурних і духовних цінностей інших народів в антропологічному вимірі [1, с. 454]. Отже, в результаті маємо ще більш якісний науково-навчальний посібник, який вирізняється як своїм високим теоретико-методологічним, так і дидактично-методичним рівнем. Його вихід – це реакція автора на виклики часу, на гостру потребу навчально-методичної літератури саме такого ґатунку. Він проливає світло на замовчувані раніше проблеми української історичної думки, спростовує численні фальсифікації та спотворення в трактуванні розвитку історичної науки, утверджує її соборність і цілісність.

Праця побудована за проблемно-хронологічним принципом і умовно складається з двох частин: перша присвячена теоретичним, методологічним та методичним проблемам української історіографії як науки і навчальної дисципліни, визначенню її поняття, предмету і об'єкту, категоріально-термінологічного апарату (історіографічний процес, історіографічна ситуація), обґрунтуванню періодизації, структури та функцій історіографії тощо. Друга частина безпосередньо стосується розвитку української історичної думки від давніх часів до сучасності. Виклад історії української науки ґрунтується на авторській періодизації, яка органічно вбудована в європейський і світовий історіографічний процес. Досліджено загальні закономірності і національні особливості розвитку домінуючих історіографічних течій і наукових шкіл, пов'язаних з історіософією гуманізму, романтизму, просвітництва, раціоналізму, позитивізму, кантіанства, з народницьким, державницьким і соціально-економічним напрямками історіографії, показано негативний вплив абсолютизації марксистської методології, партійно-класового трактування історії, характерних для радянських часів.

Посібник базується на великому і багатоманітному комплексі джерел, який включає пам'ятки усної народної творчості, міфи, історичні думи і пісні, літописні свідчення княжої і козацько-гетьманської доби, численні наукові та науково-популярні праці істориків різних поколінь, їх життєписи, матеріали наукових конференцій, періодики, архівних, музейних і бібліотечних колекцій. У книзі фігурує більше тисячі прізвищ українських і зарубіжних істориків, коло яких автор значно розширив у новому виданні, розглянута діяльність провідних наукових шкіл, історичних установ та фахових періодичних видань. На великому фактологічному матеріалі переконливо доведено давність, самобутність та окремішність української історичної думки, висвітлено вплив усної історії, творчості Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Лесі Українки та ін. на утвердження в ній національно-визвольної та державницької ідеї. Головна увага приділена розкриттю внеску у розвиток історичної науки видатних істориків, творчість переважної більшості яких пов'язана з Київським, Харківським, Львівським, Одеським, Чернівецьким, Дніпропетровським та іншими національними університетами, з Науковим товариством ім. Т. Шевченка, Товариством Нестора Літописця, Українським науковим товариством, Українською Академією наук, зокрема М. Максимовича, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського, Д. Зу-

брицького, Д. Дорошенка, Д. Багалія, О. Гермайзе, М. Луніна, М. Маркевича, І. Срезневського, О. Оглоблина, І. Крип'якевича, М. Ковальського, С. Смаль-Стоцького та ін. До речі, у книзі виокремлено роль університетів і в підготовці фахових істориків, у методологічній переорієнтації пострадянських дослідників.

Поряд із аналізом наукової діяльності таких центрів історичної науки як Інститути історії України, археології, політичних і етнопонаціональних досліджень вказано на надбання нових наукових установ, зокрема, академічних інститутів української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, українознавства ім. І.П. Крип'якевича у Львові, сходознавства ім. А.Ю. Кримського та ін.

Цінним є те, що українська історіографія розглядається у книзі як цілісне і унікальне інтелектуальне явище, як національне надбання, у якому органічно представлені найважливіші історіософські течії, напрями, наукові школи, праці істориків як материкової України, так і української діаспори. У лекціях фігурують праці істориків, підготовлені в Українському вільному університеті, українських наукових інститутах у Берліні та Варшаві, під егідою Української вільної академії наук, Українського історичного товариства, показано роль часопису «Український історик» (редактор Любомир Винар) у збагачення знань про Україну за рубежом. У такий спосіб автор обґрунтовує самобутність, тяглість, безперервність і соборність розвитку української історичної науки як у хронологічно-просторовому, так і в проблемно-тематичному вимірах. Він не оминув жодного періоду розвитку історичних знань в Україні та діаспорі, в т. ч. й радянського, вказавши на його позитивні і негативні риси.

Однією з особливостей рецензованої праці є персоніфікація української історичної думки, виокремлення внеску в її зародження, становлення і розвиток давньоруських хроністів Нестора і Сильвестра, козацьких літописців С. Величка, Г. Граб'янки, видатних істориків М. Максимовича, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, М. Драгоманова, Д. Дорошенка, Д. Багалія, О. Оглоблина, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко, Ф. Шевченка, О. Апанович, М. Брайчевського, Я. Дашкевича та ін.

Посібник є досконалим з огляду дидактики і методики: чітко окреслена мета і актуальність кожної з 18 лекцій, її структура, сформульовані загальні висновки і питання для самоконтролю. Його окрасою є іменний покажчик.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що вихід у світ другого видання курсу лекцій проф. Я.С. Калакури «Українська історіографія» – важлива подія в науковому

та освітянському житті України і української діаспори за рубежем. Лекційний курс та численні інші історіографічні студії автора, з одного боку, творчо продовжують і збагачують історіографічні традиції, закладені М. Грушевським, Д. Багалієм, Д. Дорошенком, О. Оглоблиним, М. Марченком, А. Санцевичем, І. Колесник, А. та В. Коцурами, іншими істориками, а з другого, закладають солідне підґрунтя для підготовки очікуваного комплексного дослідження, яке б розкривало всі етапи і найважливіші здобутки української історичної думки від найдавніших часів до сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій / Я. Калакура. – Друге видання, доповнене. – К.: Генеза, 2012. – 512 с.
2. Калакура Я. Українознавче дослідження: теорія та методологія / Я. Калакура. – Київ-Тернопіль: Джура, 2012. – 292 с.

Анатолій Коцур, Галина Коцур

БУКОВИНА ШУКАЄ СЕБЕ І ЗНАХОДИТЬ У ПРАВОСЛАВ'І АБО НАРИСИ З ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА БУКОВИНІ

Вивчення історичного минулого Православної Церкви на Буковині, об'єктивний (позаконфесійний) аналіз її ролі та місця у релігійно-духовному і культурному житті буковинців мають не лише суто науковий інтерес, а й значний суспільно-виховний потенціал, особливо сьогодні, коли дедалі більше лунає заяв про начебто неспроможність Церкви адекватно та своєчасно реагувати на виклики сьогодення. Або, що нібито вона «втрачає роль морального імперативу в суспільному бутті своїх вірних» і т. ін.

Поліконфесійність Буковини, релігійно-політичні та духовно-культурні впливи держав-сусідів, а також сучасні морально-духовні трансформації в суспільстві загострюють потребу критичного відображення соціальної місії та суспільного служіння Церкви. Однією зі спроб розв'язання цього надважливого завдання є монографія професора В. Ботушанського (Нариси з історії Православної Церкви на Буковині (кінець XVIII – початок XX ст.) [1]. Її цілком справедливо назвали «духовною поживою», на відміну від значної частки продукції сумнівної якості, якою насправді переповнений теперішній інтелектуальний ринок.

Будучи світським науковцем (істориком), В. Ботушанський задався ціллю показати єдність зв'язків Церкви з реальними потребами буковинської пастви та довести, що Церква на Буковині завжди виконувала й виконує двопланову місію: у догматично-канонічному (еклезіальному) плані – веде своїх вірних до

Немає сумніву, що рецензована праця послужить своєрідним компасом для орієнтації істориків, особливо їх молодій генерації, в безмежному океані знань з історії науки, справить позитивний вплив на подальший розвиток української національної історіографії. До сказаного варто додати й те, що паралельно з курсом лекцій Я.С. Калакури з української історіографії побачив світ його науково-методичний посібник «Українознавче дослідження: теорія та методологія» [2], який має важливе значення для опанування сучасною методикою історіографічних досліджень.

Царства Божого, а в соціальному – легітимізує (освячує) кращі зразки духовно-морального поступу буковинської громади. Так було, є і буде. Однак лише до тих пір, поки духовенство остаточно не розміняє своє божественне покликання та призначення на принади цього світу, що «увесь у злі лежить» (1 Ін. 5, 19). Аналізуючи історичні умови та специфіку функціонування Православної Церкви на Буковині в австрійський період, автор значну увагу приділив висвітленню діяльності Буковинського православного фонду – однієї з найпотужнішої господарської структури Церкви Буковини, що знайшла своє інституційне оформлення в 1786 р. завдяки реформаторській діяльності та лояльному ставленню австрійського імператора Йосипа II до Українського Православ'я.

Професор В. Ботушанський шляхом ретельного історико-економічного аналізу проілюстрував основні сфери діяльності фонду (сільськогосподарську, лісопромислову, транспортну, торгово-економічну, кредитно-інвестиційну тощо) і унаочнив форми господарювання (оренда сільськогосподарських і мисливських угідь), а також охарактеризував управлінську систему (централізоване з безпосереднім підпорядкуванням уряду та його імператорській величності) та реконструював склад адміністративного апарату (складався, як правило, не з числа православних). Крім цього, у першому нарисі доволі ґрунтовно проаналізовано основні джерела доходів і